

IV.

ISKOLÁINK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Népoktatás a régi Jugoszláviában

Az SZHSZ Királyság kormánya a tanügy végleges rendezését csak a Versailles környékén megtartott béketárgyalások befejezésével kezdte meg. A békeszerződések 9. pontja biztosította a kisebbségek számára az anyanyelvi oktatást:

„A közoktatás tekintetében a városokban és járásokban (districts), ahol jelentős számban élnek nem hivatalos, hanem más nyelven beszélő szerb–horvát–szlovén alattvalók, a szerb–horvát–szlovén kormány megfelelő könnyítéseket ad, hogy a szerb–horvát–szlovén alattvalók gyermekei számára biztosítva legyen az elemi iskolában az anyanyelvükön való tanulás.

Ez a rendelkezés nem fogja meggátolni a szerb–horvát–szlovén kormányt, hogy az említett iskolákban bevezesse a hivatalos nyelv kötelező tanítását.

A jelentős méretekben népi, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartozó szerb–horvát–szlovén alattvalók lakta városokban és járásokban (districts) e kisebbségeknek igazságos részt biztosítanak azoknak az összegeknek a felhasználásából és elosztásából, amelyeket az állami költségvetés, a községi vagy más költségvetések a közalapokból nevelései, vallási vagy jótékony célokra jelölnek ki.

E szakasz rendelkezései csak az 1914. január elseje után Szerbiához vagy a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolt területeken lesznek érvényesek.”

Ezért nem történt Vajdaságban, ahol tömegesen éltek a nemzeti kisebbségekhez tartozó magyarok, németek, románok, szlovákok, ruszinok stb., az iskolákban két évig jelentősebb szervezési változás, és a munkájuk addig az elődállamban meghozott törvények alapján, az ott kiadott, de már módosított tantervek szerint folyt.

Vajdaságban az iskolák átszervezését az 1920. augusztus 20-án kelt kormányhatározat indította el. A kormányhatározat két fontos dolgot tartalmazott: a vajdasági iskolákra ki kell terjeszteni az egykori Szerb Királyság 1904-ben kiadott és 1919. július 23-án módosított népiskolai törvényét, és államosítani kell a tartomány minden iskoláját.

A módosított szerb népiskolai törvény bevezetésével a közoktatásügyi miniszter hatályon kívül helyezte Vajdaságban az addig érvényben levő magyar törvényeket. Az iskolák államosításával pedig megszűnt a kisebbségi iskolák önállósága, s az állami iskolák tagozataiként tartották nyilván őket.

A kisebbségi iskolák jogi helyzetének megváltozásával kezdődött sorvasztásuk. Ehhez jelentősen hozzájárult az 1921-ben kiadott Pribičević-féle névelemzési rendelet.

A névelemzéssel az iskolakötelesek családi neve alapján a községi előljáróság és az iskolabizottság együttesen állapította meg a gyermek nemzetiségét. Kisebbségi iskolába csak az a gyermek iratkozhatott be, akinek a hatóság ily módon elismerte kisebbségi létét.

Nagyon sok visszaélés származott a kormánynak ebből az intézkedéséből.

A kisebbségek nyomására a névelemzés a közoktatásügyi miniszter 1927. november 1-én kiadott rendeletével látszólag megszűnt, de gyakorlatilag végigkísérte a régi Jugoszláviát egész fennállása alatt.

A vajdasági iskolák az 1920/21-es tanévet az államosítás rendelkezéseinek jegyében kezdték meg. A szerbiai népiskolai törvény a négyosztályos elemi iskolát nyilvánította kötelezőnek; az V. és VI. osztály megnyitását a helyi körülményektől tette függővé, és csak abban az esetben engedte meg, ha az V. osztályba legalább 25 tanuló iratkozott be. Ezek szerint a hatosztályos elemi iskola Vajdaságban létjogosultságot nyert.

A névelemzés bevezetése után az 1922/23-as tanévben 285 állami iskola 646 párhuzamos osztályában tanultak magyarul, 203-ban 563 osztállyal németül, 37-ben 96 osztállyal románul és 18-ban 78 osztállyal szlovákul (Sl. Stanojević: Narodna enciklopedija srpsko–hrvatsko–slovenačka, Bibliografski zavod D. D. Zagreb, 1929. knj. IV, 1001–1036. l.).

A vajdasági magyarságot jobban érintette a névelemzés, mint a németeket. Míg a magyar osztályok száma az 1927/8-as tanévre 646-ról 458-ra (más adat szerint 459-re) csökkent, a németeké 563-ról csak 561-re.

Hogy milyen arányban folyt a magyar iskolákban a névelemzési rendelet végrehajtása, mutatják a csantavéri iskola eredményei.

Az 1922/3-as tanévben 23 osztályt nyitottak meg a községben 19 tanítóval. Három osztályban államnyelven folyt a tanítás, a többiben magyarul. A beírt tanulók létszáma 1122 volt. Államnyelven tanult 159, magyarul 963 tanuló. Nem egész tíz év alatt ez az arány 1931/2-ben egész más képet mutat. Az iskola 26 osztályából 18 államnyelvű és 8 magyar, de a magyar tagozat csak négyosztályos. Pedig a topolyai járásbírónak a báni hivatalhoz intézett 1930. évi jelentéséből az látható, hogy a községben élő 10288 lélekből 8911 magyar és 1377 szláv és egyéb nyelvű.

A németeknél 1930-ban az iskolakötelezetteknek kb. kétharmada párhuzamos kisebbségi osztályba járt (Rehák Lász-

ló: A kisebbségek Jugoszláviában, Novi Sad, Forum Könyvkiadó, 1967. 166. old.). Helyzetük a nemzetközi politikai viszonyok alakulásával nem rosszabbodott. Enyhült valamelyest a magyarok helyzete is.

1929. december 5-én a képviselőház megszavazta az egységes népiskolai törvényt. Ez kötelezővé tette a nyolcéves oktatást oly módon, hogy a népiskola alsó négy osztályát mindenkinek el kellett végeznie, a felső négy osztályát csak azoknak, akik nem folytatták tanulmányaikat valamelyik közép- vagy szakiskolában. Iskolaköteles volt 6–14 éves korig minden egészséges gyermek.

Az új törvényben előírt nyolcéves oktatást az 1930/1-es tanévben kellett bevezetni ott, ahol a feltételek megengedték. A négyosztályos felsőbb népiskola, ahogy a törvény meghatározta, sem városban, sem falun nem vált be, mert nem volt meghatározott társadalmi funkciója.

Oktatás és nevelés

Tartományunkban a tanítást az I. világháború után az újvidéki nemzetgyűlés határozatai alapján szervezték meg a hűség esküt tett tanítók a fennálló törvényes rendelkezések értelmében. A kisebbségi iskolák megszervezésében az újvidéki nemzetgyűlés 5. pontjához tartották magukat.

A közoktatásügyi miniszter a tanítási nyelvre és a tanterv módosítására vonatkozó első részletes rendeletét az újvidéki Nemzeti Bizottság (Narodna Uprava) Bácska, Bánát és Baranya tanügyi osztálya adta ki 1919. március 11-én. A rendelet ismertette a Nemzeti Bizottság 1918. december 9-én megtar-

tott ülésének a tanítási nyelvre vonatkozó határozatát, amely szerint a tanítás nyelve az iskolát látogató gyermekek anyanyelve. A nem magyar iskolában elmarasztalja a magyar nyelv tanítását, a vegyes ajkú iskolákban a kisebbségben levő gyermekek anyanyelvét kiegészítő nyelvként kell alkalmazni. Kimondta továbbá, hogy a tanítást a volt magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter 1905-ben, és a görögkeleti szerb oktatásügyi bizottság 1904-ben kiadott tanterve némileg módosított változata alapján kell megszervezni. A nem magyar tanítási nyelvű elemi iskolákban a magyar nyelv óráinak számát az anyanyelv tanítására kell fordítani. Megváltoztatta a történelem és a földrajz tananyagát. Rendezte a hivatalos nyelv kérdését. Az igazgatók és a szerbhórvát anyanyelvű tanítók számára kötelezővé tette az államnyelv használatát, azok viszont, akik még nem ismerték az államnyelvet, használhatták anyanyelvüket. A rendtartási naplókat az újabb rendeletig az iskola tanítási nyelvén kell vezetni. Az összes helyi és felsőbb iskolai hatóságok az eddigi előírások értelmében működnek.

Soknemzetiségű tartományunkban az új délszláv államnak ez az elemi iskolákra vonatkozó első nagyobb horderejű rendelete tanítási nyelvként meghagyta az iskolát látogató gyermek anyanyelvét, a kisebbségi iskolákban még nem vezette be az államnyelv kötelező tanítását, de a történelem tananyagának teljes megváltoztatásával megfosztotta a kisebbségi gyermekeket nemzeti történelmük főbb vonalainak megismerésétől.

Az oktatási munkának a megszervezését az SZHSZ Királyság közoktatásügyi minisztériuma változtatta meg az 1920. augusztus 20-án meghozott kormányhatározat értelmében.

A szerb iskolatörvény és az iskolák államosítása a vajdasági iskolákban maga után vonta a tantervek megváltoztatását. Az

addig használt tanterveket hatályon kívül helyezték, újabbakat nem hoztak, hanem a régi szerb tantervet módosították. Az 1920. szeptember 20-án keltezett rendeletében a közoktatásügyi miniszter közzétette, hogy minden népiskolában az 1889. december 9-én kiadott tanterv szerint kell tanítani; tekintetbe kell venni a földrajz és a történelem tanításában az 1920. július 20-án eszközölt változásokat; az V. és VI. osztályban meg az 1874. augusztus 23-án kiadott tantervet kell alkalmazni.

A miniszteri rendelet meghatározta, hogy a kisebbségi párhuzamos osztályok tanterveinek mindenben azonosaknak kell lenniük az állami iskolák tantervével. Bevezették a szerb nyelv tanítását; a szerb történelmet és földrajzot a kisebbségi iskolákban államnyelven kellett tanítani. Amíg az új tanterv el nem készült, a kisebbségi anyanyelvet az addig alkalmazott tanterv szerint tanították, a szükséges tankönyveket pedig az oktatási főbizottság jóváhagyásával lehetett használni. Meghatározta a rendelet a szerb nyelv kötelező tanítását a kisebbségi iskolákban. Addig, amíg a feltételek meg nem engedik, hogy az I. osztályban kezdjék, a III. osztálytól kezdve kellett tanítani.

Felmerült azonban az a kérdés, hogy a kisebbségi osztályokban, ahol a tanítók többsége nem beszéli az államnyelvet, hogyan kell eljárni az államnyelven tanítandó tantárgyak esetében. Külön körirattal válaszolt a közoktatásügyi miniszter a feltett kérdésre, amely szerint a kisebbségi osztályokban a szerb nyelv, a történelem, a földrajz és az ének tanítását a tanulók anyanyelvének segítségével – az ének kivételével – rövidített formában kell elvégezni.

A miniszteri utasítások alapján a kisebbségek számára módosított tantervet 1920. november 10-én adták ki. Első része csak a szerb nyelv, a történelem és a földrajz óratervét adta

meg az osztatlan, részben osztott és osztott tagozatok számára.

Az óraszám az osztott iskolák egy-egy osztályában nem érte el a heti 30 órát. Maga a tanterv nem volt túlméretezett, a tanulókat nem terhelte meg. Az előírt tananyagot a tanító racionális felosztással eredményesen elvégezhetette. Ezt a felettes iskolai hatóságok szigorúan meg is követelték.

A tanterv az osztott hatosztályos kisebbségi iskolák heti 159 órájából 32-t az anyanyelv tanítására írt elő, ebből 24 órával tanították az anyanyelvet az alsó osztályokban.

Néhány évig az anyanyelv tanítása nem okozott gondot a kisebbségi iskolákban, mivel volt elegendő kisebbségi tanító. A nehézségek az anyanyelv tanítása körül a húszas évek második felében jelentkeztek, amikor a nyelvvizsgák és egyéb intézkedések következtében a kisebbségi osztályokban, legalábbis a magyar tanítási nyelvűekben, nagyobb arányban csökkent a tanítók száma, mint ahogy az osztályok számát sorvasztották. A tanító nélkül maradt osztályokba a kisebbségi nyelvet nem beszélő szerb tanítókat neveztek ki.

A kisebbségi magyar iskolák tervszerű sorvasztásával egyre kevesebb gyermek tanult anyanyelvén. Külön kérdést jelentett az V. és VI. osztályokkal való eljárás. A falusi iskolák jó része hatosztályos volt. Az V. és VI. osztályokban anyanyelven folyt a tanítás, csak a szerb nyelvet, a történelmet és a földrajzot kellett államnyelven tanítani. Egy ideig ezt a rendeletet a szerb nyelvet tudó tanítók hiányában nem lehetett betartani. Mivel azonban ezekben az osztályokban a tanítás központját a történelemtanítás jelentette, a kormány gondoskodott arról, hogy akarata itt is érvényesüljön. Az V. és VI. osztályt a körvonalaiiban már kialakuló, a kötelező nyolcosztályos népiskola bevezetését tervező új népiskolai törvény előrejelzéseiként felsőbb népiskolának minősítették.

Eltekintve attól, hogy a felsőbb népiskolát a kisebbségi népiskolákban is megszervezhették volna, a cél az volt, hogy a már működő V. és VI. osztályokat az államnyelvű iskolákhoz csatolják, államnyelvű tanítók vezetésével. Tordán a lakosság nemzetiségi összetétele miatt nem nyithattak államnyelvű tagozatot, de az V. és VI. osztály felsőbb népiskolává való minősítésével ezeket az osztályokat szerb tanító vezette.

Az új, egységes népiskolai törvény életbelépése után a kisebbségi iskolák négyosztályosra zsugorodtak, és az anyanyelvű tanítás az alsó négy osztályra korlátozódott.

Ez az ideiglenes tanterv szolgált alapul az 1926. augusztus 10-én kiadott, az egész országra szóló egységes népiskolai tanterv kidolgozásához. Az egységes tantervet a négyosztályos népiskolák számára hozták meg, annak alapján, hogy a népiskolai törvény a négyosztályos elemi iskolát írta elő. V. és VI. osztályok főleg Vajdaságban működtek, számukra azonban külön tantervet nem hoztak, hanem a továbbképző iskola terve szerint dolgoztak.

A haladó pedagógusok gyakran hangoztatták a húszas években az egységes tanterv szükségességét azzal az indoklással, hogy az egész ország területén egységes alapokra kell helyezni a népiskolai oktatást. Az egységes tanterv lehetővé teszi az oktatás korszerűsítését, az új pedagógiai áramlatok alkalmazását, vagyis módot ad a régi iskola felszámolására és a modern nevelés megalapozására. Egyre többen hangoztatták a herbartizmus túlhaladottságát, és munkájukban a haladó pedagógiai felfogást alkalmazták, miközben nagy súlyt fektettek a tanulók öntevékenységének fejlesztésére. Harcot indítottak a tudás mechanikus elsajátítása ellen, és tanulóikat az ismeretek tudatos, aktív megszerzésére ösztönözték.

A korszerű és modern népiskola gondolatát az 1929-ben meghozott egységes népiskolai törvény hivatalosan is magáé-

vá tette, és 44. pontjában kimondta, hogy a népiskola alapja az oktatás koncentrációs elve és a tanulók aktív magatartása. Meg kell teremteni az új népiskolát, a munkaiskolát, amelyben a tanulók öntevékenységének fokozottabb kifejlesztése végett a tanító állandó felügyelete alatt a gyermekeknek önállóan kell dolgozniuk.

Ezeknek az elveknek megfelelően dolgozták ki az 1933-ban kiadott új népiskolai tantervet.

A tanterv egységes volta nem tett különbséget az államnyelvű és a kisebbségi iskolák között. Az oktatás központjává az anyanyelv vált. Heti 30 órával tanították, s az előbbi tantervben szereplő beszéd- és értelemgyakorlatot az anyanyelvhez csatolták. Hasonlóan az előbbihez, a természettudományok ebben a tantervben sem kapták meg az őket megillető helyet.

Az egységes iskolatörvénynek az oktatásra vonatkozó fejezete hivatalosan megnyitotta az utat a korszerűbb iskola megszervezéséhez. Módot adott a túlhaladott herbarti iskola felszámolására és a munkaiskola elveinek megvalósítására. A jugoszláv uralkodó osztály felismerte, hogy a munkaiskola, az aktív iskola megalapítói, pl. Kerschensteiner, Fischer, Lay, Dalton, Ferrière maguk is polgári pedagógusok, és pedagógiai elméleteikkel saját osztályuk műveltségét igyekeznek korszerűsíteni, főként ügyesebben és hatékonyabban beoltani a gyermekekbe a polgári társadalom ideológiáját.

Az új iskola a régivel szemben a gyermek érdeklődésére és aktivitására helyezte a hangsúlyt. A gyermeket befogadó lénynek tekintette, és a befogadásra alkalmas környezetbe helyezte. Egyes pedagógusok szerint a tanulásban a tanuló érdeklődése csapongó, és nem követ bizonyos rendszert. Tudása így rendszertelen lesz. Ezért is fogadta be többek között a burzsoá társadalom az új iskolát, mert nem állt érdekében

a többség műveltségének rendszeres fejlesztése. A mozgalom részben felszámolta a régi iskola kaptafaszerűségét, ha nem adott is rendszeres tudást. A gyermek öntevékenységének fejlesztésével eljutott oda, hogy felnőtt korában kritikusabban mérte fel a körülötte zajló eseményeket.

Tankönyvek

Csak a közoktatásügyi minisztérium által jóváhagyott tankönyveket használhatták az iskolákban.

A magyar tannyelvű iskolákat gyorsan ellátták tankönyvekkel. Ez azzal magyarázható, hogy a kiemelkedő vajdasági szerb nemzetiségű pedagógusok saját anyanyelvükön kívül a nemzetiségek nyelvén is írtak.

Elsőként dr. Veselin Đisalović jelentkezett a magyar tannyelvű iskolák I. osztálya számára engedélyezett „Magyar ABC”-jével 1920 októberében. Alig egy évvel később, 1921-ben a közoktatásügyi minisztérium engedélyével a magyar tannyelvű iskolák számára kevés híján minden tankönyv megjelent. Nyolc olvasó- és ábécés-könyvet adtak ki.

Az olvasókönyvek túlnyomó részét szerb nemzetiségű szerzők állították össze, legtöbbször magyar nyelven. Magyar szerzők az ábécés tankönyveknél nemigen jutottak tovább, mert nem ismerték azokat a műveket, amelyeknek az olvasókönyvekben helyet kellett adni. Konceptiójukban az olvasókönyvek alapján véve megegyeztek; mindegyikükben megtalálhatók az erkölcsi és oktató olvasmányok, történelmi és földrajzi tárgyú szemelvények, valamint olvasmányok a természet köréből. Tartalmilag csak az olvasmányok, versek,

közmondások stb. és az ezeket kísérő illusztrációk összeválogatásában különböztek.

Nézzük meg közelebbről Dušan Milutinović több kiadást megért „Olvasókönyv a magyar tannyelvű elemi népiskolák III. osztálya számára” (II. kiadás, 1924.) című könyvét! A négy fejezetre osztott tankönyv első oldalán a szerb himnusz cirillbetűs, a horvát és a szlovén himnusz latin betűs szövegét helyezte el a szerző. Ezt követi az „Erkölcsei és oktató olvasmányok” vastag betűs címet viselő I. fejezet. Ebben a fejezetben több hosszabb-rövidebb didaktizáló szöveg található, pl. a tudatlanság következményei, a becsületről, jószívúségről és nem utolsósorban az igazságot tevő királyról. Történelmi olvasmányok címet viseli a II. fejezet ezekkel az olvasmányokkal: Szent Száva, Dušan cár, Kraljević Marko, Karađorđe Petrović, Knez Miloš stb. Magyar történelmi olvasmány nem kapott, nem is kaphatott helyet az olvasókönyvben. Földrajzi olvasmányok címet viseli a III. fejezet, a IV. pedig Olvasmányok a természet köréből.

A magyar tankönyvekből kimaradt minden magyar vonatkozású írás, a gyermekeket semmi sem emlékeztette nemzeti múltjukra, irodalmukra, mintha nem is létezett volna.

A kisebbségi tanítók és a kötelező nyelvvizsga

A jugoszláv kormányzat a békeszerződésekben ugyan kötelezte magát az anyanyelvű oktatás tiszteletben tartására a kisebbségi népiskolákban, de ezt a kötelezettséget már nem vonatkoztatta, legalábbis évekig, a kisebbségi tanítóképzésre is.

A harmincas évek elején a faszálódás következményeként Jugoszlávia és Magyarország között a politikai helyzet úgy alakult, hogy a belgrádi szerb tanítóképző párhuzamos tagozataként megnyitották a magyar tagozat I. osztályát. Egyébként a tanítói pályára készülő magyar ifjúság az államnyelvű tanítóképzőket látogatta. Legtöbben a zombori szerb tanítóképzőbe iratkoztak be, ahol 1920-tól 1938-ig 192 magyar fiatal folytatta tanulmányait. A többi tanítóképzőben a magyar nemzetiségű tanulók összlétszáma a Zomborban tanulók számának felét sem tette ki. Utánpótlásnak ez nagyon kevés volt, és a húszas évek végén hiány mutatkozott magyarul tudó tanítóknak.

Azok a kisebbségi tanítók, akiket a jugoszláv hatóságok átvettek, a véglegesítés jogát az államnyelv ismereteinek híján nem kapták meg mindaddig, míg az államnyelvből előírt vizsgát sikeresen le nem tették.

A véglegesítésig és az azzal járó jogok megszerzéséig három nyelvvizsgálóval kellett megküzdeniük a kisebbségi tanítóknak a húszas években. Sokan már az első vizsgán sem jutottak túl, a második és a harmadik szintén megritkította számukat.

Jól illusztrálja a magyar tanítók számának apadását a csantavéri népiskola tantestülete összetételének változása. 1923-ban a község 18 tanítója közül három szerb, illetve horvát és tizenöt magyar nemzetiségű. Nyolc évvel később, 1931-ben 3 magyar tanító van a községben, továbbá 16 jugoszláv, 1 szlovák, 1 orosz és 1 német nemzetiségű. Ebben a tanévben viszont 18 államnyelvű és 8 magyar tannyelvű tagozatot tartottak nyilván a községben.

A magyar tanítóhiányt a húszas évek végén főleg a kiterjedt bácskai tanyavilág legszegényebb rétegeinek, nincstelenjeinek, béreseinek, részeseinek gyermekei érezték legjobban. A szétszórt tanyákon ekkor még nem volt minden iskolában ta-

nító, és a gyermekek sokasága maradt írástudatlan. A JKP éber figyelemmel kísérte ezt a jelenséget, és sajtójában rámutatott a népművelés tudatos elhanyagolására a burzsoá kormányzat politikájában. Bírálataiban az iskola- és tanítóhiányt emelte ki, és hangsúlyozta, hogy ennek következménye a nagyfokú írástudatlanság országszerte.

Vajdaságban a Párt irányításával a szervezett mezőgazdasági dolgozók a Független Szakszervezetek köré tömörülve 1925 és 1929 között aktív munkát fejtettek ki eszmei-politikai téren, és egyik legfontosabb feladatként a kulturális felemelkedést állították maguk elé.

Ennek szellemében szervezték meg már 1928-ban az adai és moholi határban a mezőgazdasági munkások gyermekeinek oktatását.

Ennek kezdetét 1929 januárjában tervezték. A gyermekek ezen a tájon szociális ellátatlanságuk, a tanítóhiány és a nagy távolságok miatt nem járhattak falusi iskolába. Három magyar népiskolát szerveztek meg a tanyavilágban a gyermekek oktatására. Munkájukról annyit tudunk, hogy Bogarason az egyik mezőgazdasági munkás házában 33 iskolaköteles (6–13 éves) gyermek látogatta az iskolát. Tanítójuk Nagy Mátyás mezőgazdasági munkás, aki falra erősített, iskolatábla nagyságú papírlap segítségével tanított. Erre a táblát helyettesítő papírra ceruzával felírta a betűket, számjegyeket, majd külön-külön megtanította a gyermekeket a ceruzatartásra és az írás elemeire. A betűismeretet silabizálással kezdte, és rátért az olvasásra. Ezenkívül mesélt a gyermekeknek a társadalmi helyzetről, viszonyokról és így a gyermekeket proletár szellemenben nevelte. Az oktatási időt novembertől márciusig tervezte. A munkát az iskola leleplezése miatt nem fejezte be. A másik hasonló iskola a moholi határban, Brazíliában kezdte meg a munkát Hajagos Boldizsár mezőgazdasági munkás ve-

zetése alatt, de ő sem fejezhette be, amit megkezdett (Milenko Palić: *Ilegalne osnovne škole za proletersku decu u Vojvodini 1928/9. Pedagoška stvarnost* br. 4. Novi Sad, 1967, 245–251. old.).

Az elemi iskola alsó négy osztályának befejezése után a tovább tanulni szándékozók a polgári iskolában és a gimnáziumban folytathatták tanulmányaikat.

A polgári iskolák a tanügy általános rendezéséig, az elemi iskolákhoz hasonlóan, a rájuk vonatkozó ideiglenes rendeletek értelmében működtek. Vajdaság 26 polgári iskolája közül az államosítás után kilenc községben működött az államival párhuzamos magyar tannyelvű tagozat, német párhuzamos tagozat viszont nyolc községben volt. Ezenkívül Módoson (Jaša Tomić) külön német tannyelvű polgári iskola működött.

A magyar tannyelvű polgári iskolák száma később ötre csökkent, s ezeket főleg leányok látogatták.

Középiskoláink

A magyar tannyelvű középiskolák helyét és jogait a jugoszláv iskolarendszerben a kormányzat határozta meg. Az iskolák államosításával 1920-ban egyszerre döntött helyükről és jogairól azzal, hogy az államnyelvű iskolák tagozataivá nyilvánította őket, és megszüntette önállóságukat. 1921-ben a névelemzés bevezetésével egy időben rendezte működési feltételeiket.

Vajdaság 13 gimnáziuma közül az államosítás után öt állami gimnáziumban nyitottak párhuzamos magyar tannyelvű tagozatot. Ebből kettő az utolsó korosztályok érettségi vizsgája

után hamarosan megszűnt, maradt a szabadkai, becskerekai és a zentai.

Német tannyelvű tagozatok három fő- és három algimnáziumban működtek.

Ezenkívül működött még a szlovák tannyelvű reálgimnázium Petrőcön (Bački Petrovac).

A közoktatásügyi minisztérium 1921. július 14-én kiadott rendelete a működési feltételeket a diákok számától tette függővé. Az alsó osztályokban 30, a felsőkben 20 beiratkozott tanulóval kezdhetette meg az iskola az oktatást. Végül a rendelet kimondja, hogy a magyar tannyelvű osztályokban csak magyar ajkú gyermekek tanulhatnak.

A rendeletnek megfelelően csak a zentai, a becskerekai és a szabadkai államnyelvű gimnáziumok magyar tagozataiban folyhatott magyar nyelvű oktatás a harmincas évek elejéig, amikor a belgrádi tanítóképző tagozataként megnyitották a magyar tannyelvű tanítóképzőt. Ekkorra azonban, a zentai főgimnázium algimnáziummá való leépítése, valamint a becskerekai államnyelvű főgimnázium magyar tagozatának megszüntetése után csupán a szabadkai gimnáziumban működött nyolc osztályával a magyar tannyelvű tagozat.

A vajdasági gimnáziumokat a szerb középiskolai törvény szellemében átszervezték. Az alsó osztályokban megszüntették a latint, a felsőkben a görögöt. Csökkentették a felső osztályokban a latin órák számát, német nyelvet a VII. és VIII. osztályban tanítottak, az V. és VI. osztályban bevezették a franciát. Később az idegen nyelveket átcsoportosították. A magyar tagozatokon kötelezővé tették a szerb nyelv tanítását, mely az alsó osztályokban az idegen nyelvet jelentette. Kibővítették a magyar tagozatokon a földrajz és történelem tananyagát a jugoszláv földrajz és történelem tananyagával. Va-

lamennyire megnövelték a matematika és a természettudományok óraszámát.

A magyar tagozatok munkájában nagy gondot okozott az anyanyelvű tankönyvek beszerzése. Abban az időben a jugoszláv államban még nem adtak ki kisebbségi középiskolai tankönyveket, és a magyar tannyelvű tagozatok tanulói a magyarországi kiadványokra voltak utalva. Ezeknek a behozatala pedig akadályokba ütközött. Anyanyelvű tankönyveiket a tanulók leginkább az idősebbektől vásárolták meg. Mivel a gimnázium tananyaga ritkán változott, ezek a herbarti szellemben megírt tankönyvek évtizedeken át használatban maradtak.

Mintegy 35 magyar nemzetiségű középiskolai tanár kezdte meg a munkát a magyar tagozatokon a hitoktatókon és néhány ide helyezett polgári iskolai tanáron kívül. Rövid ideig ez a létszám valamelyest kielégítette a szükségleteket. Alig néhány év múlva a magyar tanárok számának rohamos apadásával több és több szerb anyanyelvű tanár tanított a magyar tannyelvű tagozatokon. A magyar tanárok közül, főleg Szabadkán, többen anyanyelvi szinten beszélték a szerbhorvát nyelvet, és a nagy tanárhiányban kiegészítettek az államnyelvű tagozatokon.

A szerbhorvát nyelvet nem beszélő tanárok nyelvvizsgára voltak utalva, és többen emiatt állásukat veszítették, néhányan pedig nyugdíjba vonultak. A becskerekai magyar tagozaton az 1927/28-as tanévben öt magyar nemzetiségű tanár kezdte meg az évet, Szabadkán hasonló a helyzet. Számuk állandóan apadt, utánpótlás viszont alig volt, mivel a magyar ifjúság, ha eljutott az egyetemig, inkább a szabad pályák felé orientálódott. Így a magyar tanárhiányt szerbhorvát nemzetiségű, magyarul nem beszélő tanárokkal pótolták, s ennek az lett a következménye, hogy a magyar tannyelvű tagozatokon mind több tantárgyat tanítottak államnyelven.

A középiskolák tanulóinak java része a húszas évek derekáig a városi gyermekekből kerül ki. A magyar falvakban csak ezután indul meg valamelyest a gyermekek továbbtanulási folyamata. Ezenkívül a névelmezés számos szülőt arra kényszerített, hogy gyermekeit államnyelvű középiskolába írassa. Ezt a kormányzat azzal tetőzte be, hogy 1925-ben rendeletileg kötelezte az állami hivatalnokokat gyermekeik államnyelvű iskolába való beíratására. Az eredmények jól láthatók a szabadkai gimnázium magyar tannyelvű tagozatának adataiból: 1922-ben 448 tanuló iratkozott be a magyar tannyelvű tagozatra. Négy évvel később, 1926-ban a beíratkozott tanulók száma 258. Időközben pedig növekedik az államnyelvű tagozatokon a magyar nemzetiségű gyermekek száma: 1922-ben 11 magyar tanuló iratkozott be az államnyelvű tagozatra, 1926-ban 69 és 1930-ban 123. Becskerekén viszont a névelmezés következtében nem nyílik meg némely magyar tannyelvű osztály.

Az akkori jugoszláv kormányzatnak a magyar tannyelvű, iskolák elsorvasztásában elért eredményeit néhány számadattal illusztráljuk.

Az 1921. évi népszámlálás hivatalos kimutatása alapján a magyar kisebbség 476658 főt számlált, ami az összlakosság 3,9%-át jelenti. A jugoszláviai magyarság nagy többsége Vajdaságban élt. 1918/19-ben a magyar statisztikai adatok szerint Vajdaságban 645 állami és egyéb jellegű magyar tannyelvű népiskola tevékenykedett 1857 tanítóval. A magyar tanítók száma – egy részük repatriálása, nyugdíjaztatása, a kötelező nyelvvizsgák stb. következményeként – 1923-ra a jugoszláv adatok szerint 645-re csökkent, a 285 népiskolában pedig 646 magyar osztályt nyitottak meg. Négy évvel később, az 1927/28-as tanévben a névelmezés következtében a megnyi-

tott magyar tannyelvű osztályok száma 459, tanulóié pedig 30 525. Más források szerint az 1929/30-as tanévben a magyar tannyelvű iskolahálózat 204 vegyes tannyelvű osztályra zsugorodott. Ugyanakkor Szlavóniában és a Muravidéken megszűnt minden magyar osztály. A magyar tanszemélyzet száma mintegy 250 főre apadt.

Ezek a különféle forrásokból eredő adatok nem fedik minden esetben egymást, vagyis nem megbízhatóak. Egyben azonban megegyeznek: a magyar iskolák és pedagógusok száma mindegyik szerint rohamosan csökken. Erre a következő megbízhatónak tűnő adatok is utalnak:

1931/32-es tanév

iskola	osztály	tanuló	pedagógus	lakosság/isk.	tanuló/ped.
166	478	25 530	444	2182	58

1938/39-es tanév

183	452	27 915	374	2000	66
-----	-----	--------	-----	------	----

(Horváth Mátyás: A magyar nyelvtan tanítása Vajdaság SZAT általános iskoláinak felső tagozatán, Újvidék, 1978. Doktori értekezés.)

A megszállás évei

Az 1941. évi áprilisi háború után a megszállás valójában csak három teljes, az 1941/42-es, az 1942/43-as és az 1943/44-es tanévet jelentette az oktatásban. (A hadviseléssel megszakított

1940/41-es tanév befejezésével a megszálló hatóság megtette az előkészületeket a következő, 1941/42-es tanévre.) Ezt az időt használták fel a Bácskában és Baranyában a magyar, a Bánátban a német és a Szerémségben a horvát fasiszta megszállók, hogy felállítsák iskolarendszerüket.

A Horthy-korszak uralkodó osztálya úgy állította be oktatáspolitikáját, hogy a népiskola a nagybirtok és a nagytőke érdekeit szolgálja. Ezekben az iskolákban nevelték azt a réteget, amely a fasizmus támasza és szolgálója volt. Ezt a szellemet igyekezett a fasizálódott köznevelés-politika kialakítani a megszállt Vajdaság iskoláiban és a neveléspolitika ilyen beállítottságával szervezték át a Bácska és Baranya tanügyét a megszállók 1941-ben.

A tantervekben a valláserkölcsi nevelés szempontjai kerültek előtérbe. A tanítás anyaga alig áll kapcsolatban a valósággal, az idealista világnézetet követi, a hitet többre becsüli a tudománynál. Teret hódít a nemzeti felsőbbrendűség eszméje, az iskolai oktatást és nevelést átítatja az „anyaországból” hozott irredenta szellem.

A Bácskát a szegedi tankerületi főigazgatóság hatáskörébe sorolták. A területet két népiskolai kerületre, a zomborira mint elsőfokú, valamint az újvidékire mint másodfokú tanügyi hatóságokra osztották fel.

A tanügyi hatóságok meghatározták az iskolák jellegét. Szabadkán mind a 76 népiskolát állami jellegűnek minősítették. Az oktatási nyelv megállapítására a vallás- és közoktatásügyi miniszter ide vonatkozó rendeletét alkalmazták úgy, hogy 1942. március 1-jéig a vegyes tanítási nyelvű iskoláknak át kellett térniük a teljes anyanyelvű oktatásra. A nemzetiségi, főleg a szerb tannyelvű iskolákat a minimumra csökkentették.

A népiskolákat az 1940. XX. tc. alapján nyolcosztályos iskolákká szervezték át. A magyar iskolarendszerben a polgári iskola és a gimnázium mellett a nyolcosztályos iskolának nem volt meghatározott helye. Tananyagát a követelményeknek megfelelően nem egyenrangúsították a polgári iskola vagy a gimnázium alsó osztályainak tananyagával. Elvégzése után a gyermek semmiféle középiskolában nem folytathatta tanulmányait. Az is volt a cél, hogy a nyolcosztályos iskola bevezetésével elterelődjék a széles néprétegek figyelme a középiskolákról.

A népiskolák a falvakban és városokban főleg osztott iskolaként működtek, míg a tanyai iskolákban nemigen változott a helyzet. Továbbra is osztatlan vagy részben osztott iskolaként folytatták munkájukat. Az osztott iskolák száma nem az iskolaépületek bővítése, hanem a nagyszámú és szűkebb házukban elhelyezkedni képtelen tanítók idehelyezése miatt növekedett.

A nyolcosztályos népiskola V–VIII. osztályai számára megírt olvasókönyvek szerkezetileg eltértek a hagyományos olvasókönyvektől, s egyúttal tankönyvként is használhatók voltak. Az olvasmányokon kívül különös fejezetekben a nyelvismertek, számtan, mértan, földrajz, történelem, természeti, gazdasági ismeretek és az egészségtan előírt tananyaga volt található az V. és VI. osztálynak megírt olvasókönyvekben, a VII. és VIII. osztályok olvasókönyvében pedig a polgári kötelességek és jogok anyaga. Ezért is kapták ezek a vaskos olvasókönyvek az olvasó- és tankönyv címet.

A közép- és szakiskolák szelleme nem tért el a népiskolákétól.

A középiskolák diákjai közül sokan részt vettek a népfelzabardító harcokban, s nem egy pedagógus is támogatta az antifasiszta küzdelmet. Erre vonatkozó adatok bőven találhatóak a megfelelő forrásművekben.